نشریه پژوهش‌های ماهی‌شناسی کاربردی
Journal homepage: http://jair.gonbad.ac.ir
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه گنبد کاووس

پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان در پرتو راهبردهای نظام عدالت کیفری ایران

جلال‌الدین حسانی
دانش‌آموخته دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، مدرس گروه حقوق، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

نوع مقاله:
پژوهشی اصیل
DOI: 10.22034/jair.8.5.21

تاریخچه مقاله:
دریافت: ۰۰/۰۹/۲۴
پذیرش: ۰۰/۱۱/۱۰

نویسنده مسئول مکاتبه
جلال‌الدین حسانی، دانش‌آموخته دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، مدرس گروه حقوق، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

ایمیل: hassanijalal@gmail.com

چکیده

مخاطرات زیست‌محیطی همانند تخریب زیستگاه‌های ماهیان بومزاد یکی از چالش‌های آشکار در سواحل جنوبی دریای‌خزر است. این پژوهش که با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از رویکرد پژوهش‌های میان-رشته‌ای نگاشته شده، درصدد است تا راهبردهای نظام عدالت کیفری را در این‌باره و در استان گیلان بررسی کند. تخریب، صید غیرمجاز و نیز بر هم زدن تنوع زیستی در شمار چالش‌های فراروی زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان است. نظام عدالت کیفری ایران باید پاسخ‌های مناسب کنشی (پیشگیری‌های موقعیت‌مدار و اجتماعی) و نیز واکنشی (افزایش بازدارندگی مجازات‌ها و نیز نهادهای ارفاقی همانند مجازات‌های جایگزین حبس و اجتماعی) را در پیش گیرد. پیروزمندی در این راه به توانمندسازی اکوسیستم حساس خزری و نیز توسعه پایدار استان گیلان منجر می‌شود. این پژوهش دریافته است که نظام عدالت کیفری ایران توانمندی‌های آشکاری را برای مدیریت مناسب کیفری نابودسازی زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان و نیز سرتاسر ایران دارد.

واژه‌های کلیدی:
ماهیان بومزاد، حقوق کیفری، صید غیرمجاز، نظام عدالت کیفری، استان گیلان.

۱ | مقدمه

نظام عدالت کیفری سازه‌ای از نظام اجتماعی است که به مدیریت کیفری جامعه در پرتو پاسخ‌دهی‌های کنشی و واکنشی به بزه‌کاری می‌پردازد. این کارکرد به‌دلیل ویژگی حمایتی حقوق کیفری از ارزش‌های گوناگون جامعه است که در آغاز جامعه‌شناس فرانسوی؛ امیل داوید دورکیم و در چارچوب رهیافت اثرگذار جرم‌شناسی دورکیمی بدان پرداخت. بر پایه این رهیافت که امروزه پذیرش بسیاری در سرتاسر جهان دارد، جرم با وجود ویژگی‌هایی چون نسبی بودن یا پیچیدگی خود، طبیعی نیز هست و از همین‌رو، رسالت بنیادین نظام‌های عدالت کیفری در سطوح ملی و فراملی، شناسایی کانون‌های جرم‌خیز و پیش‌بینی پاسخ‌های مناسب و کارآمد کنشی و واکنشی در برابر آن‌ها به شمار می‌رود. جهانی شدن بزه‌کاری مهم‌ترین چالش فراروی علوم جنایی در آغاز هزاره سوم میلادی است. در واقع جرم یکی از پشتوانه‌های ثابت جوامع سازمان‌یافته است (Ovitwait and Batamor, 2013).

یکی از ارزش‌های درمعرض خطر ناشی از جرم که نظام عدالت کیفری از آن حمایت می‌کند، محیط‌زیست است بدین‌ترتیب نظام عدالت کیفری با شناسایی سازه‌های زیست‌محیطی در معرض خطر، به پیاده‌سازی راهبردهای مناسب خود برای کاستن از دامنه مخاطرات پیش‌گفته می‌پردازد. برای دستیابی به این هدف، لازم است که کنشگران این نظام در آغاز از دامنه مخاطرات گوناگونی که در محیط‌زیست بوده و پیامدهایی گاه جبران‌ناپذیر را حتی برای انسان پدید می‌آورد آگاه باشند.

از میان حوزه‌های مطالعاتی گوناگون در علوم جنایی، جرم‌شناسی انتقادی با معرفی جرم‌شناسی گونه‌های نادر حیات‌وحش گیاهی و جانوری، نقش مهمی را در راه نظام‌مند ساختن مبارزه با چالش‌های گوناگون جرم‌شناختی در قلمرو محیط‌زیست دارد. بدین‌ترتیب لازم است با استفاده از آموزه‌های نظری و تجارب به‌دست‌آمده از این راه در زمینه مبارزه با چالش‌های زیست‌محیطی و به‌ویژه مخاطرات فراروی زیستگاه‌های جانداران گوناگون کوشش شود.

سواحل جنوبی دریای‌خزر به‌طورکلی یکی از آماج‌های زیست‌محیطی درمعرض خطر است و در این میان، زیستگاه‌های گوناگون ماهیان در آن نیز همواره مقتضی پیاده‌سازی پاسخ‌های مناسب حمایتی از سوی نظام عدالت کیفری و نیز نظام حقوقی کشورمان است.

تنوع آشکار زیستی در استان گیلان به گوناگونی حیات‌وحش گیاهی و جانوری در آن انجامیده است. بسیاری از گونه‌های نادر گیاهی و جانوری در زیستگاه‌های گوناگون زندگی می‌کنند و تاکنون اسناد قانونی فراوانی برای پاسداری از این تنوع آشکار و البته در معرض خطر تصویب شده است. باوجود این، رخداد بیش‌ازپیش جرایم گوناگون علیه آماج‌های زیستی در استان گیلان و ازجمله زیستگاه‌های ماهیان آن، ضرورت پاسخ‌دهی استوارتر نظام عدالت کیفری را به‌منظور جلوگیری از

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]
[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

نابودسازی این سازه زیستی که نقش مهمی را از دیدگاه فراهم نمودن منابع مهم تغذیه‌ای برای شهروندان گیلان و ایران دارد، به میان آورده است.

بدین‌ترتیب این پژوهش که با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره-گیری از رویکرد پژوهش‌های میان-رشته‌ای نگاشته شده، درصدد است تا پیاده‌سازی راهبردهای پاسخ‌دهنده نظام عدالت کیفری ایران را در برابر چالش‌های گوناگون فراروی زیستگاه‌های استان گیلان بررسی کند.

برای دستیابی به این هدف، پس از تبیین فشرده زیستگاه‌های پیش‌گفته و چالش‌های فراروی آن، پاسخ‌های نظام عدالت کیفری ایران در این‌باره و نیز پیامدهای برخاسته از آن نیز بررسی می‌شود.

۲ | مواد و روش‌ها

استان گیلان بستر زیستگاه‌های مهم ماهیان در حوضه آبریز دریای خزر است. زیستگاه‌های ماهیان دریای خزر، تالاب انزلی، سفیدرود و دریاچه سد آن و نیز دیگر پهنه‌های آبی استان برخی از این سازه‌های زیست-محیطی است که به دلیل اهمیت فراوان اقتصادی خود برای شهروندان سرتاسر میهن، باید همواره مشمول پاسخ‌های مداخله‌ای در برابر چالش‌های گوناگون فراروی آن قرار گیرند. از همین‌رو در ادامه، مهم-ترین زیستگاه‌های پیش‌گفته برای فراهم نمودن حمایت کیفری مناسب به گونه‌ای فشرده مطالعه می‌شود.

یکی از مهم‌ترین زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان، تالاب انزلی است. تالاب بندر انزلی به‌عنوان یک پهنه مهم زیست‌محیطی به شمار می‌آید که در کناره جنوبی دریای خزر قرار گرفته است. تالاب‌ها از مکان‌های موردتوجه بسیاری از گردشگران است و گردشگری به‌طور بالقوه منافع اقتصادی زیادی برای کشورها دربرداشته و نقش مهمی در رشد اقتصادی ایفا می‌کند. تالاب بین‌المللی انزلی متشکل از اکوسیستم‌های مختلف بوده و این تنوع باعث رشد و توسعه زندگی سنتی این منطقه شده است. این تالاب در منطقه وسیعی با شرایط متفاوت زیست‌محیطی است که تشکیل شده از گستره آب شیرین با بستری از نیزار و مناطق آبی کم‌عمق و چمنزارهایی است که به‌صورت فصلی غرقاب می‌شوند (Arghan and Shokravian, 2019).

باوجود اهمیت تالاب انزلی به‌خاطر دارا بودن نزدیک به شصت گونه از ماهیان بومزاد گیلان، مخاطرات بسیاری در سال‌های گذشته فراروی آن پدید آمده است. برای نمونه، تالاب بندر انزلی تاکنون بستری برای پیاده‌سازی برنامه‌هایی غیرعلمی بوده است که آسیب‌های جبران-ناپذیری را به تنوع زیستی آن وارد آورده است. ازجمله می‌توان به طرح بایوجیمی در سال ۱۳۹۶ در تالاب اشاره کرد که با رهاسازی گونه‌های مهاجم در تالاب چالش‌هایی جدی را برای ماهیان بومی تالاب پدید آورد و سرانجام به پیگرد کیفری کنشگران آن انجامید (Hassani, 2020). اگرچه تاکنون محاسبه دقیقی از میزان خسارات پیش‌گفته انجام نشده است، اما این روند و بازتاب رسانه‌ای آن به نمایش میزان آسیب‌پذیری این زیستگاه مهم ماهیان بومزاد استان گیلان برای نظام عدالت کیفری ایران و دیگر سازه‌های نظام اجتماعی منجر شد.

به‌طورکلی می‌توان بر این باور بود که دلیل اصلی نقصان و تغییر کاربری گسترده منابع تالاب، اغلب در عدم محاسبه مناسب ارزش‌های محیط‌زیستی غیربازاری تالاب‌ها در تصمیمات توسعه‌ای است (Darvishi *et al*., 2019). بنابراین لازم است برای پیاده‌سازی طرح-های آتی در تالاب بندر انزلی آمایش‌های لازم در این‌باره در پرتو همکاری با فناوران مربوط در علوم زیستی انجام شود تا چالش‌های مخاطره‌آمیز پیش‌گفته برای جانداران گوناگون این پهنه زیستی و به‌ویژه ماهیان روی ندهد.

دیگر زیستگاه مهم ماهیان بومزاد استان گیلان، سفیدرود است. این پهنه آبی ذخایر ارزشمندی از گونه‌های ماهیان رودخانه‌ای را در خود جای داده است. از همین‌رو با توجه به گوناگونی سلیقه مصرف در میان شهروندان لازم است راهبردهای گوناگون برای توانمند ساختن آن در برابر چالش‌های فرارو از سوی نهادهای ذی‌ربط در پیش گرفته شود.

سفیدرود نیز همانند تالاب بندر انزلی در سالیان گذشته با مخاطرات گوناگونی روبه‌رو بوده است. در واقع، در سال‌های اخیر بدون توجه به منابع آب کل حوضه آبریز قزل‌اوزن- سفیدرود، سازه‌های تنظیم و ذخیره‌سازی آب متعددی در استان‌های بالادست این حوضه آبریز احداث شد. پیامد این رویکرد، کاهش آب ورودی و ایجاد بحران مدیریت منابع آب در استان گیلان است. (Kavusi Kalashmi and Peykani Machiani, 2015) یکی از جلوه‌های این بحران نیز اثرگذاری بر وضعیت زیست ماهیان در این زیست‌بوم حساس است.

دریاچه سد سفیدرود که در حوزه جغرافیایی شهرستان رودبار جای دارد، یکی از مهم‌ترین اکوسیستم‌های دریاچه‌ای ایران را در دو سازه جانوری و گیاهی پدید آورده است. افزون بر دیگر استفاده‌ها، ماهیگیری از این زیستگاه اهمیت بسیاری دارد. درنتیجه لازم است راهکارهای حفاظتی از آن همانند مداخلات نظام عدالت کیفری برای مهار چالش-های گوناگون جرم‌شناختی فراروی گونه‌های ارزشمند ماهیان موجود در این زیستگاه نیز استوارانه انجام شود.

پیش‌تر مهم‌ترین زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان به گونه-ای فشرده بررسی شد. اما باید خاطرنشان شود که یکی از ویژگی‌های بارز زیست‌محیطی استان گیلان، گوناگونی آشکار زیستگاه‌های ماهیان آن است. چراکه در شرق و غرب این استان می‌توان زیستگاه‌های ماهیان را شناسایی کرد و نهادهای گوناگون اجتماعی همانند نظام عدالت کیفری، شیلات و.. را به لزوم در پیش‌گرفتن مناسب‌ترین راهکارها برای پاسداری از آن فراخواند.

در غرب گیلان رودخانه‌های تالش و حویق در شهرستان تالش و نیز تالاب استیل در شهرستان مرزی بندر آستارا زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان در حوضه جنوبی دریای خزر به شمار می‌رود. این زیستگاه‌ها به دلیل پیوندهای اکولوژیک و دیرپای خود، نقش مهمی را در فراهم نمودن منابع غذایی در استان‌های شمال غربی ایران دارند. در شرق گیلان نیز زیستگاه‌های مهمی همانند پارک ملی بوجاق و تالاب کیاشهر در بندر کیاشهر و تالاب امیرکلایه در شهرستان لاهیجان وجود دارد. اگرچه در اینجا باید خاطرنشان شود که در شرق استان گیلان می‌توان زیستگاه‌های گوناگون دیگری را دید که خود این حوزه را در

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

شمار زیستگاه‌های مهم ماهیان استان گیلان مطرح کرده است. به‌طورکلی زیستگاه‌های گوناگون پیش‌گفته ماهیان افزون بر اهمیت خود از چشم‌انداز شیلات، علوم آبزی‌پروری و زیست ماهیان، از دیدگاه‌هایی چون گردشگری و کاربری‌های اقتصادی نیز اهمیت بسیار دارند. از همین‌رو باید این زیستگاه‌ها را به‌عنوان آماج‌هایی در معرض خطر دانست که لازم است همواره مشمول راهبردهای توانمندساز نهادهای گوناگون حاکمیتی و جامعوی قرار گیرند تا از این راه امنیت زیستی ماهیان و دیگر جانداران در آن‌ها تضمین شود

۳ | نتایج

مطالعه زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان نشان می‌دهد که مخاطرات گوناگونی آن‌ها را به چالش کشیده است. برای آن‌که بتوان به امکان پیاده‌سازی آموزه‌های علوم جنایی در این راه پرداخت، چالش‌های پیش‌گفته به گونه‌ای فشرده مطالعه می‌شوند.

تخریب زیستگاه‌های ماهیان: بدیهی‌ترین چالش فراروی زیستگاه‌های ماهیان را باید تخریب آن دانست. در واقع، زیستگاه‌های پیش‌گفته در پرتو بایسته‌های تعادل اکوسیستمی موجودیت دارند و هر گونه مداخله انسانی در آن می‌تواند تداوم حیات ماهیان را به خطر اندازد. بنابراین تخریب زیستگاه‌های ماهیان اولین و مهم‌ترین چالشی است که این سازه‌های مهم زیست‌محیطی را آشکارا تهدید می‌کند و درنتیجه باید مبارزه با آن در کانون رویکردهای نظام عدالت کیفری در این حوزه قرار گیرد.

به‌طورکلی تخریب زیستگاه‌های ماهیان در استان گیلان چهره‌های گوناگونی دارد. برای نمونه، تغییر کاربری اراضی پیرامونی این زیستگاه‌ها، نابودسازی دیگر سازه‌های طبیعی همانند جنگل‌ها و مراتع، قاچاق خاک و برداشت نامناسب و غیراصولی آب شماری از جلوه‌های مداخلات انسانی است که افزون بر پیامدهای نامطلوب خود به تخریب بیش‌ازپیش زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان انجامیده است.

بدین‌ترتیب تردیدی وجود ندارد که دامنه مخاطراتی که سرانجام تخریب زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان را به همراه می‌آورد بسیار گسترده است. با توجه به روند نابودی جنگل‌های هیرکانی در پرتو مداخلات انسانی انتظار می‌رود که روند رخداد چالش‌های فراروی زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان نیز همچنان ادامه یابد.

یکی از عوامل مهمی که روند تخریب زیستگاه‌های ماهیان را به ترتیب پیش‌گفته شدت می‌بخشد، پیاده‌سازی طرح‌های گوناگون عمرانی است که پایش‌های زیست‌محیطی مناسبی درباره آن انجام شده و یا در صورت انجام به برآیندهای حاصل از این پایش‌ها نیز بی‌توجهی شده است.

برای نمونه، طرح انتقال آب دریای خزر به فلات مرکزی ایران می‌تواند روند تخریب محیط‌زیست و ازجمله زیستگاه‌های ماهیان را به‌شدت از خود متأثر سازد. افزون بر این، برداشت خاک به‌منظور ساخت سدهای جدید بر روی رودخانه‌های استان گیلان و نیز توسعه شبکه حمل‌ونقل جاده‌ای و ریلی برآیند نامطلوب آشکاری را بر زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان نهاده است.

به‌طورکلی تخریب زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان را باید در شمار جرایم منظومه‌ای دانست. این مفهوم جرم‌شناختی به جرایمی اطلاق می‌شود که خود هم‌زمان با جرایمی دیگر همراه است. افزون بر این جرم پیش‌گفته دارای مؤلفه‌های لازم برای تحقق مفهوم جرایم مانع یا بازدارنده نیز است. چراکه به‌خوبی زمینه رخداد جرایم دیگری همانند زمین‌خواری را فراهم می‌آورد.

صید غیرمجاز جرمی است که در دریاها و نیز در رودخانه‌ها روی می‌دهد. رودخانه‌هایی که در پوشش‌های جنگلی جریان دارند، بستر جرم صید غیرمجاز در پوشش‌های جنگلی را فراهم می‌کنند. اهمیت آبزیان آب‌های شیرین از دید ارزش غذایی و نیز ارزش اقتصادی آن، مهم‌ترین دلایل لازم برای شناسایی این جرم و مبارزه با آن است. افزون بر این، زنده‌گیری جانوران غیرآبزی نیز که به منظورهایی همانند تفریح، تجارت یا تغذیه نیز انجام می‌شود، صید نام دارد که در صورت نقض مقررات مربوطه، عنوان صید غیرمجاز می‌گیرد.

به‌طورکلی نظام عدالت کیفری ایران همانند دیگر نظام‌های کیفری ملی و فراملی، رسالتی سرنوشت‌ساز در مبارزه با چالش‌های فراروی آبزیان دارد. حفظ جمعیت آبزیان در قبال خطراتی که بازتولیدشان را تهدید می‌کند از اهداف اولیه پاسداری از حیات آن‌ها در ابعاد ملی و فراملی است. صید بی‌رویه و غیرمسئولانه ذخایر دریایی، نسل بسیاری از گونه‌های جانوری را به مخاطره انداخته است. برای کنترل و مهار این خطر، سازمان‌ها و نهادهای مسئول تلاش کرده‌اند تا در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، تدابیر مکملی در حوزه سیاست‌های تقنینی در قالب قوانین داخلی، پیمان‌های منطقه‌ای و کنوانسیون‌های بین‌المللی مقرر نمایند. به‌ویژه بر کاربرد ضمانت اجراهای کیفری در حراست از آبزیان تأکید شده است.

سیاست جنایی ایران در حوزه تقنین، متأثر از وضع و تصویب قوانینی است که ارتکاب اعمالی از قبیل صید گونه‌های نادر و در معرض خطر انقراض، صید بدون پروانه، صید صنعتی در مناطق ساحلی، صید در مناطق یا فصول ممنوعه، صید با ادوات و تجهیزات ممنوعه، اختلال در روند مهاجرت آبزیان، حمل و نگهداری، عمل‌آوری، عرضه و فروش آن‌ها را جرم‌انگاری نموده است. سازمان شیلات هم اجازه دارد تا نسبت به اعمال تدابیر اداری نظیر تعلیق یا ابطال پروانه صیادی و کاهش سهمیه صید اقدام کند. راهبرد اساسی در این سیاست، تنظیم قواعد و سازمان‌دهی اقداماتی است که بتواند از تحمیل آسیب‌های جدی به محیط‌زیست دریایی پیشگیری نماید. آسیب‌پذیری آن‌ها را در قبال بهره‌برداری کاهش داده و بستری فراهم سازد تا گونه‌های آبزی در فرآیند طبیعی، ترمیم و بازسازی شوند (Khaleghi, 2017).

یکی از مهم‌ترین اسناد قانونی در زمینه صید غیرمجاز در کشورمان که با توجه به نگارش مواد آن، صید غیرمجاز در رودخانه‌های جنگلی را نیز فرامی‌گیرد، لایحه قانونی مجازات صید غیرمجاز از دریای خزر و خلیج‌فارس است که در تاریخ ۱۳۵۸/۵/۴ از سوی شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران تصویب شد. ماده ۱ این لایحه مقرر داشته است: « صید هر نوع ماهی و سایر آبزیان در خلیج‌فارس و دریای خزر، مرداب‌ها، رودگاه‌ها، خلیج‌ها، مصب‌ها و رودخانه‌های مربوط به دریای

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

مذکور تا مسافتی از مصب هر یک از رودخانه‌ها بدون اخذ پروانه لازم از شرکت سهامی شیلات ایران (شمال و جنوب) که بعد از این به نام شرکت سهامی شیلات ایران ذکر می‌شود، ممنوع است. متخلفین برای بار اول علاوه بر ضبط عین مال به نفع شرکت مذکور به جزای نقدی معادل دو برابر بهای مال مکشوفه و برای دفعات بعد علاوه بر ضبط مال و پرداخت دو برابر بهای آن به حبس جنحه‌ای از ۶۱ روز تا شش ماه محکوم خواهند شد.

با توجه به نگارش این ماده، می‌توان گفت که ضمانت‌اجرای کیفری موجود برای صید غیرمجاز در زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان، افزون بر ضبط اموال مکشوفه همانند ابزارهای صید و نیز جزای نقدی به میزان دو برابر اموال مکشوفه، حبس تعزیری است. البته همان‌گونه که پس از این نیز خواهد آمد، امکان محکوم نمودن مرتکبین به مجازات-های جایگزین نیز وجود دارد. به‌ویژه این که آبزیان رودخانه‌ای در جنگل‌های استان گیلان در شمار منابع غذایی تجدیدشونده قرار دارد و همین واقعیت نیز می‌تواند دادرس کیفری رسیدگی‌کننده را متقاعد کند که برای نمونه، به جای صدور حکم به مجازات حبس برای این افراد، آنان را در پرتو صدور حکم به مجازات‌های جایگزین حبس و یا مجازات‌های اجتماعی، به پاسداری از منابع یادشده و یا دست‌کم کوشش برای بازسازی آن‌ها وادار کند.

از چشم‌انداز آموزه‌های جرم‌شناسی انتقادی باید به این اشاره شود که تعیین مناسب فصل صید در زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان با توجه به فصل تخم‌ریزی ماهیان اهمیت بسیاری در ارتکاب جرم صید غیرمجاز و به‌طورکلی احراز مسئولیت کیفری برای مرتکبان این رفتار دارد. چراکه تعیین نادرست این بازه زمانی با دوری‌گزینی از رویکردهای علمی افزون بر آن که به افزایش یا کاهش نامعقول شمار مرتکبان جرایم می‌انجامد، خود وضعیت زیانباری را برای تداوم حیات در این اکوسیستم حساس خزری پدید می‌آورد.

یکی از چالش‌های مهم در زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان را باید بر هم زدن تنوع زیستی آن دانست. با آن که پاسداری از تنوع زیستی گونه‌های حیات‌وحش گیاهی و جانوری در اسناد بین‌المللی مهمی همانند کنوانسیون ناگویا ۲۰۱۱ آمده، اما دیده شده که عواملی همانند سرازیر شدن گردشگران به آماج‌های گردشگری پیرامونی این زیستگاه‌ها، آگاهی نداشتن صیادان و شهروندان دیگر و.. به بر هم زدن تنوع زیستی ماهیان در زیستگاه‌های استان گیلان انجامیده است.

در این راستا باید خاطرنشان شود که به نظر می‌رسد هنوز هم اهمیت و آسیب‌پذیری زیستگاه‌های ماهیان برای شهروندان آن گونه که باید آشکار نشده است. برای نمونه، بخش مهمی از چالش‌های فراروی زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان در چهره بر هم خوردن تنوع زیستی با رهاسازی ماهیان قرمز سفره‌های هفت‌سین و یا مداخلات انسانی در روز طبیعت؛ سیزدهم فروردین‌ماه روی می‌دهد. همچنین جایگیری زیستگاه ماهیان سفیدرود در کنار آزادراه و راه‌آهن خود به برهم خوردن تنوع زیستی در این زیستگاه مهم ماهیان کمک می‌کند.

بر پایه این مراتب می‌توان دریافت که روند تخریب زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان تا چه اندازه به‌عنوان خطری مهم و غیرقابل‌انکار وجود دارد. از همین‌رو لازم است که سازه‌ای از نظام اجتماعی چون نظام عدالت کیفری با آگاهی از دامنه گسترده مخاطرات فراروی این زیستگاه‌ها از ابزارهای در دسترس خود برای مبارزه با آن و پاسداری از تعادل اکوسیستمی در این قلمرو بسیار آسیب‌پذیر به‌خوبی استفاده کند.

با توجه به این که لزوم پاسداری از تنوع زیستی جانداران در شمار ارزش‌های بنیادین جامعه جهانی درآمده است، مبارزه با بر هم زدن تنوع زیستی ماهیان استان گیلان نیز باید استوارانه در دستور کار نظام عدالت کیفری ایران قرار گیرد. با بررسی زرادخانه کیفری ایران در روزگار ما دیده می‌شود تنوع زیستی ماهیان هنوز هم با ارزش‌گذاری کیفری همراه نشده و پاسخ‌دهی کیفری به جرایم حوزه ماهیان تنها به اشکال سنتی آن همانند صید غیرمجاز محدود است.

البته ایراد پیش‌گفته به‌طورکلی در روندهای پاسخ‌دهی به چالش-های زیست‌محیطی در کشورمان دیده می‌شود. با وجود این ازآنجاکه زیستگاه‌های ماهیان با آسیب‌پذیری و حساسیت بیشتری نسبت به دیگر زیستگاه‌ها همراه است و افزون بر این برآیندهای عینی بر هم خوردن تنوع زیستی به ترتیب پیش‌گفته در سبد غذایی شهروندان نیز به گونه آشکارتری دیده می‌شود، لازم است تا در راه مبارزه با مخاطرات مهم فراروی زیستگاه‌های ماهیان در سرتاسر ایران و ازجمله استان گیلان، کاستی پیش‌گفته در نزدیک‌ترین زمان ممکن برطرف شود.

بدین‌ترتیب از سیاست جنایی تقنینی ایران انتظار می‌رود در اصلاحات آتی قوانین کیفری، بر هم زدن تنوع زیستی ماهیان را که نقش مهمی در کاستن از فرآورده‌های این حوزه دارد، با پاسخ‌های کیفری مناسبی همراه سازد تا از این راه بتوان انتظار داشت که کارکرد پیش‌گفته و پیامدهای نامطلوب آن کمتر روی دهد.

آلوده‌سازی زیستگاه‌ها در دوران کروناویروس ۲۰۱۹: بسیار قابل‌انتظار است که پیامدهای ناشی از جرایم گوناگون در دوران کرونا ویروس ۲۰۱۹، به خاطر شرایط محیطی و زمانی ناشی از مؤلفه‌های این وضعیت بسیار برجسته‌تر شده و اثرگذاری بیشتری را بر روی زندگی عموم شهروندان خواه بزه‌دیدگان مستقیم و خواه غیرمستقیم بگذارند.

این ویژگی به‌ویژه در مورد جرایم خاصی همانند جرایم غذایی و یا بهداشتی که پیوندی تنگاتنگ با حفظ سلامت شهروندان نیز اثرگذاری در رخداد جرایم آتی دارند، بیشتر آشکار است. بدین‌ترتیب به نظر می-رسد که با توجه به افزونی پیامدهای جرایم روی داده در دوران همه-گیری کرونا ویروس ۲۰۱۹، لازم است در پرتو پیمایش‌های روزآمد علمی، مهم‌ترین حوزه‌های آسیب‌پذیر شناسایی و پاسخ‌های مناسب در این حوزه‌ها پیاده شود.

یکی از چالش‌های ناشی از بحران کرونا، افزایش آلودگی محیط-زیست بر اثر پسماندهای مرتبط با آن است. در واقع بسیاری از وسایل پیشگیری از کرونا همانند ماسک و نیز پسماندهای بیمارستانی آن به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم به محیط‌زیست و ازجمله زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان وارد می‌شود و این امر به نوبه خود در بلندمدت پیامدهای نامطلوب بسیاری را برای زندگی انسان پدید می‌آورد.

جرم دولتی مفهومی مهم و نوپدید در جرم‌شناسی بریتانیا است

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

و به رویکردهای نادرست دولت در روندهای عملیاتی خود به گونه‌ای که به رخداد جرایم گوناگون بیانجامد اشاره دارد. در این راستا دولت کنشگری است که باید در زمینه پیشگیری و پاسخ‌دهی واکنشی به جرم عمل کند، اما گاه با انجام سیاست‌ها و راهبردهای ویژه‌ای نتایجی مجرمانه را برای جامعه به همراه می‌آورد.

امروزه دیده می‌شود که برخی از کنش‌ها و برنامه‌های دولتی به‌صورت مستقیم و یا غیرمستقیم برآیندهای نامطلوبی را در قلمرو زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان برجای نهاده و بر پایه مراتب پیش‌گفته می‌توان این رفتارها را به‌عنوان جرم دولتی به شمار آورد. طرح‌های گوناگون عمرانی، طرح انتقال آب دریای خزر به فلات مرکزی ایران و نیز انفعال در برابر پدیده مهاجرت به استان گیلان برخی از مصادیق جرم دولتی است که در کوتاه‌مدت و بلندمدت زیستگاه‌های ماهیان و به‌دنبال آن زندگی انسانی را از خود متأثر می‌کند.

۴ | بحث و نتیجه‌گیری

پس از مطالعه چالش‌های فراروی زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان، اینک باید پاسخ‌های نظام عدالت کیفری ایران را در این‌باره بررسی کرد که در ادامه از نظر گذرانده می‌شوند.

پاسخ‌های کنشی: آسیب‌پذیر بودن زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان و دشواری بازسازی آن ضرورت پیاده‌سازی پاسخ‌های کنشی را در این راستا مطرح کرده است. از همین‌رو در ادامه شماری از پاسخ‌های کنشی مناسب در برابر جرایم یادشده بررسی می‌شود.

پیشگیری موقعیت‌مدار: پیشگیری موقعیت‌مدار به مفهوم توانمندسازی آماج‌های در معرض خطر ارتکاب جرم از راه افزایش هزینه‌های ارتکاب آن برای مرتکبان بالقوه است.

در این راستا آماج‌های در معرض خطر ارتکاب جرم در پرتو تدابیر عملی توانمندتر می‌شوند تا بزه‌کاران بالقوه در هنگام تحلیل هزینه-فایده خود از شرایط و اوضاع و احوال پیش از ارتکاب جرم، از انجام آن منصرف شوند. ازآنجاکه زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان بنا به ویژگی‌های پیش‌گفته در معرض مخاطرات بسیاری قرار داشته و بدین-ترتیب یک سازه اکوسیستمی حساس است، استفاده از این راهبرد سودمند کیفری مناسب به نظر می‌رسد.

بدین‌ترتیب کنشگران نهادهای دولتی، حاکمیتی و جامعه مدنی باید با درک مخاطرات پیش‌گفته بر پایه قوانین به پاسداری از این زیستگاه‌های ارزشمند بپردازند. این پاسداری به‌ویژه با درک مخاطرات ناشی از عدم امکان بازسازی زیستگاه‌های آسیب‌دیده در کوتاه‌مدت و خسارات فراوانی که ممکن است بر دیگر سازه‌های اکوسیستمی وارد آید تشدید می‌شود.

به‌طورکلی ضابطان خاص دادگستری توانمندی‌های مهمی را در پاسدار از زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان دارا هستند. مأموران اداره شیلات در حال حاضر ضابطین خاص دادگستری به شمار آمده و مکلفند در صورت آگاهی از روندهای چالش‌های جرم‌شناختی فراروی این زیستگاه‌ها بر حسب مشهود یا غیرمشهود بودن جرایم ارتکابی رسالت‌های بنیادین خود را بر پایه مقررات قانون آیین دادرسی کیفری انجام دهند.

پیشگیری اجتماعی

در این راستا، نظام عدالت کیفری باید با همکاری دیگر سازه‌های نظام اجتماعی همانند نظام‌های آموزش عالی، آموزش و پرورش، مذهبی و... شهروندان را از مخاطرات گوناگون فراروی زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان آشنا کند. در این صورت می‌توان انتظار داشت که چالش‌های یادشده به میزان کمتری روی دهد.

برای دستیابی به این هدف می‌توان از انگاره‌های فرهنگی موجود پیرامون اهمیت پاسداشت زیستگاه‌های ماهیان در خرده‌فرهنگ‌های استان گیلان و نیز آداب و رسوم اقوام باستانی این سرزمین همانند کادوسیان، آماردها، گیل، تالشی‌ها و... استفاده کرد. در واقع، پژوهش-های گیلان‌شناسی نشان‌دهنده اهمیت ماهی در فرهنگ‌های باستانی استان گیلان است. استفاده از این توانمندی راهبردی اثرگذار برای پاسداشت هر چه بیشتر زیستگاه‌های ماهیان است.

در راستای راهبرد پیشگیری اجتماعی از چالش‌های منتهی به تخریب زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان لازم است شهروندان بومی و نیز گردشگران به‌ویژه گردشگرانی که درصدد بازدید از این زیستگاه‌ها هستند، به‌خوبی از اهمیت، حساسیت، آسیب‌پذیری و مخاطرات کلی فراروی این زیستگاه‌ها به‌خوبی آگاه شوند.

بنابراین در قلمرو پیشگیری اجتماعی از ارتکاب جرایم گوناگون علیه زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان، نهادهای کنشگر در این حوزه همانند سازمان شیلات، سازمان محیط‌زیست و.. رسالت سرنوشت‌سازی را برای آگاه‌سازی شهروندان دارند. افزون بر این ازآنجاکه بسیاری از موارد ارتکاب جرایم پیش‌گفته در هنگام نوروز یا تابستان و به‌طورکلی از سوی گردشگرانی روی می‌دهد که به دلیل غیربومی بودن ممکن است اهمیت لازم را برای پاسداشت این زیستگاه‌ها قایل نشوند، لازم است که سازمان گردشگری و میراث فرهنگی نیز به این روند بپیوندند.

پاسخ‌های واکنشی: افزون بر پاسخ‌های کنشی شماری از پاسخ‌های واکنشی در برابر جرایم منجر به تخریب زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان مناسب به نظر می‌رسد که در ادامه و در چارچوب دو سازه پاسخ‌های کلی و ماهوی به آن‌ها پرداخته می‌شود.

پاسخ‌های شکلی: پاسخ‌های شکلی در برابر جرم به مفهوم پیاده-سازی اصول و قواعد آیین دادرسی کیفری است که با هدف دستیابی به پاسخی مناسب در برابر جرم انجام می‌شود. از همین‌رو در ادامه پاسخ-های شکلی موجود در برابر جرایم ارتکابی در زیستگاه‌های ماهیان بوم-زاد استان گیلان از نظر گذرانده می‌شود.

اعلام جرم: آگاهی کنشگران گوناگون فرآیند کیفری از دامنه و پیامدهای جرایم زیست‌محیطی همانند جرایم علیه زیستگاه‌های ماهیان زیست‌بوم استان گیلان به آغاز فرآیند کیفری از سوی آنان در برابر مرتکبان این جرایم می‌انجامد. از همین‌رو اعلام جرم از سوی کنشگران نظام عدالت کیفری در این‌باره اهمیت بسیاری دارد و به پاسداری مناسب از زیستگاه‌های پیش‌گفته منجر می‌شود.

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

نمونه بارز این روند، اعلام جرم دادستان وقت بندر انزلی علیه کنشگران طرح بایوجیمی بود که سرانجام به پیگرد کیفری و درنتیجه توقف این طرح مخرب برای یکی از مهم‌ترین زیستگاه‌های ماهیان بوم-زاد استان گیلان انجامید. از همین‌رو تردیدی وجود ندارد که دادستان به‌عنوان مقام تعقیب و بازپرس یا مقام تحقیق در صورت آگاهی از مخاطرات گوناگونی که زیستگاه‌های پیش‌گفته را تهدید می‌کند، می-توانند به گونه‌ای مناسب رسالت‌های خود را در این‌باره و بر پایه قانون آیین دادرسی کیفری انجام دهند.

اعلام جرم از سوی سازمان‌های مردم‌نهاد کنشگر در حوزه محیط-زیست: در روزگار ما سیاست جنایی مشارکتی به‌عنوان جلوه‌های مهم از عملکردهای نظام‌های سیاست جنایی درآمده است. با گسترش اندیشه-های انسان‌گرایانه در دنیا، افزایش هزینه‌های جرایم و پاسخ‌دهی به آن‌ها و... کشورهای گوناگون بیش‌ازپیش به پیشبرد سیاست جنایی مشارکتی در سازه‌های گوناگون پاسخ‌دهی خود در برابر جرایم گوناگون پرداخته‌اند.

بدین‌ترتیب می‌توان بر این باور بود که سازمان‌های مردم‌نهاد کنشگر در زمینه محیط‌زیست و نیز ماهیان در صورت آگاهی از رخداد جرایم گوناگون علیه زیستگاه‌های ماهیان، فرآیند کیفری را در این راستا آغاز کنند. برای آن که بتوان انتظار داشت که این رویکرد تحقق یافته جامعه در حوزه مخاطره‌آمیزی همانند جرایم گوناگون ارتکابی علیه ماهیان زیست‌بوم استان گیلان از آن به‌خوبی استفاده کند، لازم است که روندهای گوناگون ثبت و آغاز به کار سازمان‌های مردم‌نهاد به‌خوبی انجام شود تا این سازه از جامعه بتواند در آینده به‌خوبی در راه مبارزه با جرایم گوناگون نقش‌آفرینی کند.

پاسخ‌های ماهوی: افزون بر پاسخ‌های شکلی، لازم است پاسخ‌های ماهوی نظام عدالت کیفری ایران نیز در برابر جرایم ارتکابی علیه زیستگاه‌های ماهیان بوم‌زاد استان گیلان اهمیت بسیاری در مدیریت مناسب آن دارد که در ادامه بدان پرداخت می‌شود.

افزایش بازدارندگی مجازات‌ها: تأکید بر ویژگی بازدارندگی مجازات-ها به‌منظور کاستن از احتمال ارتکاب جرایم از سوی دیگران و یا تکرار جرم مرتکبان کنونی، یکی از رهاوردهای مکتب کلاسیک حقوق کیفری و جرم‌شناسی است که گاه پیشگیری کیفری از جرم نیز خوانده می-شود.

باتوجه به دیرپایی پیامدهای زیانبار ناشی از تخریب زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان، انتظار می‌رود در فرآیندهای جرم‌انگاری رفتارهای گوناگون هم‌پیوند، مجازات‌های مربوط به گونه‌ای تعیین شوند که از شدت کافی برای اطمینان از بازدارندگی عام و خاص از ارتکاب چنین جرایمی برخوردار باشند. در غیر این صورت همواره احتمال رخداد چنین تکانش‌های زیست‌محیطی و پیامدهای ناگوار آن در استان گیلان و سرتاسر ایران وجود دارد.

به‌طورکلی جایگاه ماهی در سفره غذایی شهروندان و اثرگذاری وضعیت اقتصادی بر تمایل به تهیه آن برخی از شهروندان را به صید ماهی حتی با تخریب زیستگاه‌ها فرامی‌خواند از همین‌رو نظام سزادهی کیفری در این راستا باید به گونه‌ای باشد که با دارا بودن شدت لازم در پرتو روزآمدسازی‌های مداوم آن، امکان تخریب زیستگاه‌ها را به کمترین میزان خود برساند.

با توجه به رویکرد سیاست کیفری ایران در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹ مبنی بر کاستان از امکان مجازات حبس، مجازات جزای نقدی درنظرگرفته‌شده برای جرایم ارتکابی در حوزه زیستگاه‌های ماهیان باید تا آن اندازه باشد که بتوان انتظار بازدارندگی را داشت. طبیعی است که گروه‌های سازمان‌یافته‌ای که در زمینه صید غیرمجاز ماهی و قاچاق به استان‌های دیگر و یا حتی کشورهای دیگر فعالیت دارند، باید با میزانی از جزای نقدی مجازات شوند که به نسبت سودهای گاه فراوان آن‌ها از این راه دارای ویژگی بازدارندگی باشد. در غیر این صورت باید انتظار داشت که همواره این دسته از جرایم روی داده و نظام عدالت کیفری نیز نتواند رسالت بنیادین خود را در راه مبارزه با مخاطرات گوناگون علیه زیستگاه‌های ماهیان در استان گیلان انجام دهد.

استفاده از نهادهای کیفری ارفاقی در پاسخ‌دهی به جرایم ارتکابی در زیستگاه‌های ماهیان: استفاده از نهادهای کیفری ارفاقی همانند مجازات‌های جایگزین حبس و مجازات‌های اجتماعی در هنگام سزادهی مرتکبان جرایم گوناگون زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان افزون بر آن که می‌تواند بسته به مورد توان بازدارنده کافی از رخداد جرایم همانند آتی را داشته باشد، می‌تواند از تجربه و توان احتمالی مرتکبان برای بازسازی این زیستگاه‌های ارزشمند نیز استفاده کند.

بدین‌ترتیب دادرسان کیفری در دادگستری کل استان باید در صورت لزوم و بر پایه اصل حاکمیت قانون به پیاده‌سازی نهادهای پیش‌گفته برای مرتکبان جرایم این حوزه بپردازند. برای دستیابی به این هدف، لازم است که دادرسان کیفری در پرتو آگاهی از واقعیتی مهمی چون فنی شدن حقوق کیفری از مناسب‌ترین راهبردها برای بازسازی آماج‌های خسارت‌دیده از جرایم پیش‌گفته استفاده کنند.

ازآنجاکه بسیاری از صیادان غیرمجاز از دانش محیطی لازم برای پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان و مبارزه با مخاطرات فراروی آن‌ها برخوردار هستند، مناسب است در پرتو اصدار حکم به مجازات‌های جایگزین از این واقعیت برای توانمندسازی زیستگاه‌های پیش‌گفته به‌خوبی استفاده شود. در این صورت، افزون بر این که این بزه‌کاران دین خود را به جامعه ادا می‌کند، آماج‌های بسیار آسیب‌پذیری همانند زیستگاه‌های ماهیان بوم‌زاد استان گیلان نیز از فرصت‌های تازه و گاه بسیار سودمندی برای بازسازی و توانمندی در برابر گونه‌های نوپدید مخاطرات فرارو برخوردار می‌شوند.

پیاده‌سازی مسئولیت کیفری بدون تقصیر: دیگر پاسخ مهم واکنشی که به باور نگارنده برای مهار چالش‌های جرم‌شناختی فراروی زیستگاه-های ماهیان در استان گیلان بسیار مناسب به نظر می‌رسد، مسئولیت کیفری بدون تقصیر است که خود جلوه‌ای از انعطاف در قوانین کیفری برای دستیابی هدف حمایت بیشینه‌ای از آماج‌های خاصی به کار می-رود.

مسئولیت کیفری بدون تقصیر یا مطلق به حالتی گفته می‌شود که در آن، احراز تقصیر یا رکن روانی در جرایم عمد برای ارتکاب جرم

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

ضروری دانسته نمی‌شود. بلکه صرف احراز رکن مادی جرم، بـه مفهـوم وجود رکن معنوی در حین ارتکاب آن برای فرد است. روشن است که این نهاد کیفری به‌منظور سـاده‌سـازی اثبـات ارتکـاب جـرم و تحمیـل واکنش کیفری عادلانه و مناسب بر مرتکب مورد استفاده قرار می‌گیـرد. بدین‌ترتیب باید خاطرنشان شود که در جرایم کیفـری، جهـت تحمیـل مجازات بر مجرم، ضروری است که عنصـر مـادی و عنصـر روانـی فعـل به‌طور هم‌زمان وجود داشته باشند. ولی در قانون استثنائاتی وجود دارد که قانون‌گذار برای جلوگیری از ارتکـاب بعضـی رفتارهـای خطرنـاک و حمایت از منافع عمومی، مقرراتی را وضع نموده که انجام آن عمل را به جهت مشکل بودن مسئولیت اثبات سـوءنیت، صـرف هزینـه‌های زیـاد، اطاله دادرسی و... به‌طور مطلـق ممنـوع کـرده اسـت. ایـن فرآینـد کـه مسئولیت کیفری مطلق بـدون تقصـیر نامیـده می‌شـود، موجـب کیفـر مرتکب خواهد شد، اگرچه عنصر روانی لازم را نداشته باشد.

با توجه به اهمیت فراوان جرایم گوناگون ارتکابی علیه زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان، مناسب اسـت از برخـی راهبردهـای برخاسـته از دکترین بین‌المللی حقوق کیفری نیز سود بـرد تـا از ایـن راه بتـوان بـا افزایش چابکی نظام عدالت کیفری در برابر جرایم بسیار زیانبـار پـیش‌گفته، انتظارات لازم را در این راه به‌خوبی محقق کرد.

پیامدهای پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان: درصورتی‌که بتوان افزون بر دیگر راهبردها، از توانمندی‌های نظام عدالت کیفری نیز در راه پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان بهره جست، می‌توان به تحقق پیامدهایی سازنده امیدوار بود که در ادامه بدان‌ها پرداخته می‌شود.

توانمندسازی اکوسیستم‌های حساس خزری: سواحل جنوبی دریای خزر در روزگار ما به‌درستی در شمار اکوسیستم‌های حساس قرار دارد. بدین‌ترتیب پیروزمندی در هر یک از سازه‌های این اکوسیستم حساس و ازجمله زیستگاه‌های گوناگون ماهیان در آن می‌تواند از پایداری نابودسازی اکوسیستم حساس خزری تا اندازه‌ای جلوگیری کند.

ازآنجاکه زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان و نیز استان‌های مازندران و گلستان به‌عنوان سازه‌ای مهم از اکوسیستم حساس خزری مطرح است، پیروزمندی در راه مهار چالش‌های گوناگون فراروی آن می‌تواند الگویی مناسب برای پاسداشت دیگر سازه‌ها بوده و از این راه در بلندمدت به پاسداری بیشینه‌ای از اکوسیستم‌های حساس جای‌گرفته در جنوب دریای خزر منجر شود.

در این راستا باید خاطرنشان شود که راهبردهای گوناگون جرم‌شناختی برای پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان در هر یک از دیگر سازه‌های زیست‌محیطی در استان گیلان و دیگر استان‌های شمالی کشور نیز قابلیت استفاده را دارد. در همین‌رو اهمیت مدیریت جرم‌شناختی پیش‌گفته فراتر از زیستگاه‌های ماهیان را فرامی‌گیرد.

پاسداشت حقوق گوناگون شهروندان: پیروزمندی در راه مدیریت مناسب زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان در پرتو کنشگری نظام عدالت کیفری به پاسداشت حقوق گوناگون شهروندان می‌انجامد. از این دسته می‌توان به حق بر سلامت، حق بر تغذیه و نیز حق بر کیفیت زندگی اشاره کرد.

با توجه به اهمیت غذایی ماهیان موجود در زیستگاه‌های گوناگون استان گیلان و واقعیت انحصار برخی از این گونه‌ها به زیستگاه‌های پیش‌گفته، پاسداشت حق بر تغذیه شهروندان استان گیلان و دیگر استان‌ها مقتضی کوشش در راه پاسداری مناسب از آن است.

در واقع، درصورتی‌که بنا به دلایل گوناگونی چون مداخلات انسانی، رویدادهای طبیعی و.. در روندهای گوناگون تخم‌ریزی، زادوولد، کوچ و باروری ماهیان چالش‌هایی پدید آید، افزون بر برآیندهای نامطلوب زیست‌محیطی حقوق گوناگونی چون حق بر تغذیه، حق بر سلامت و نیز حق بر کیفیت زندگی نیز در استان گیلان و فراتر از آن به مخاطره می‌افتد.

همان‌گونه که پیش‌تر نیز گفته شد، در اساطیر و افسانه‌های ساکنان گیلان و نیز در انگاره‌های گوناگون فرهنگی و اجتماعی کنونی آن انواع ماهیان بومزاد و بومی این استان اهمیت بسیاری دارد. از همین‌رو نابودی این جانداران و نیز خودداری از پیاده‌سازی راهبردهای حفاظتی مناسب در برابر این روند چالش‌هایی فرهنگی را به همراه آورده و حتی در صورت قرار گرفتن این گونه‌ها در معرض خطر انقراض، امکان بررسی رخداد نسل‌زدایی فرهنگی نیز وجود دارد.

به‌زمامداری سازه‌های حاکمیت در زمینه‌های مربوط به ماهیان : دیگر پیامد مهم برخاسته از پیروزمندی نظام عدالت کیفری در راه پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان، تحقق مفهوم به‌زمامداری است که امروزه و در دوران چیرگی ارزش‌های مردم‌سالار به‌عنوان سنجه‌ای مهم برای ارزیابی میزان مشروعیت حاکمیت‌ها در نظر گرفته می‌شود.

ازآنجاکه مهار مخاطرات فراروی زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان به تحقق حقوق بنیادین شهروندان می‌انجامد، به‌زمامداری برخاسته این وضعیت طبیعی است. از همین‌رو انتظار می‌رود با آگاهی از همه مخاطرات فراروی زیستگاه‌های ماهیان و کوشش در راه پیاده‌سازی راهبردهای مناسب و سودمند در این راستا، با کسب رضایت شهروندان سنجه به‌زمامداری نیز بیش‌ازپیش محقق شود.

پدیداری سرمایه اجتماعی برای دیگر راهبردهای زیست‌محیطی : با توجه به اهمیت و نقش آشکار ماهی در سبد غذایی شهروندان، مهار مناسب مخاطرات گوناگون فراروی زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان می‌تواند مشروعیت حاکمیت و به‌ویژه سازه نظام عدالت کیفری آن را تا اندازه بسیاری بالا برده و از این راه سرمایه اجتماعی قابل‌توجهی را فراهم کند که بتوان در آینده از این منبع مهم برای انجام رویکردهای عملیاتی در حوزه‌های موردنیاز جامعه و ازجمله محیط‌زیست به‌خوبی استفاده کرد.

در روزگار ما نظام‌های عدالت کیفری با توجه به ازدیاد هزینه‌هایی که جرایم گوناگون و پیامدهای آن و همچنین راهبردهای لازم برای پاسخ‌دهی بدان برای جامعه پدید می‌آورد، به رویکردهای متفاوتی برای کنترل جرم روی آورده‌اند. در این راه اعتماد به نهادهای کنشگری جامعوی برای انجام رسالت‌هایی همانند پاسخ‌دهی کنشی به جرم که به‌طور مشخص در قلمرو سیاست جنایی مشارکتی جای می‌گیرد، این فرصت را در اختیار نظام عدالت کیفری نهاده است که از راهبردی

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

بسیار کم‌هزینه‌تر برای پاسخ‌دهی به برخی از جرایم استفاده کرده و درنتیجه تمرکز خود را بر روی جرایم مهم‌تر بگذارد.

اگرچه هرگز نمی‌توان جرایم گوناگونی را که در زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان روی می‌دهد کم‌اهمیت دانست، اما واقعیت این است که نقش‌آفرینی سازمان‌های مردم‌نهاد و شهروندان دیگر در راه مبارزه بیشینه‌ای با جلوه‌های گوناگون مخاطرات پدید آمده در برابر زیستگاه‌های ماهیان بسیار مناسب است و می‌تواند در کوتاه‌ترین رمان ممکن به نتایج لازم و از پیش برنامه‌ریزی شده دست یابد.

توسعه پایدار استان گیلان: یکی از آرمان‌های مهم جوامع در روزگار ما که به‌عنوان حقی بنیادین برای شهروندان نیز شناخته شده، توسعه پایدار است. برای تحقق بیش‌ازپیش این آرمان افزایش بهره‌وری از منابع گوناگون زیستی اهمیت بسیار دارد. درنتیجه درصورتی‌که با استفاده از راهبردهای گوناگونی همانند نقش‌آفرینی مناسب نظام عدالت کیفری بتوان در راه پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان گام برداشت، انتظار می‌رود که توسعه پایدار استان گیلان و حتی فراتر از آن، ایران نیز به‌خوبی دنبال شود.

از دیرباز و بنا به آداب و رسوم ساکنان استان گیلان، صید ماهی یکی از راه‌های مهم امرارمعاش و یا گذران اوقات فراغت شناخته شده است افزون بر این، فرهنگ غذایی استان گیلان نیز نمودار اهمیت ماهی در آن است. درنتیجه انتظار می‌رود با پاسداری مناسب از این آماج در معرض خطر جرم، توسعه پایدار استان گیلان با توجه به سودمندی‌های گوناگون برخاسته از صید مناسب ماهیان به‌خوبی محقق شود.

به‌طورکلی پاسداری از زیستگاه‌های گوناگون ماهیان بومزاد استان گیلان می‌تواند به‌ویژه با توجه به ارزش جهانی برخی از گونه‌های آن با فراهم آوردن بسترهایی چون گردشگری، اقتصاد و... در راه توسعه پایدار استان گیلان و فراتر از آن کشورمان اثرگذار باشد. در واقع، این گونه از پاسداشت محیط‌زیست سبب می‌شود که زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان افزون بر ارزش خود از دیدگاه بازار داخلی و خارجی ماهی، از چشم‌اندازهای گوناگون پژوهشی و گردشگری نیز به‌عنوان آماج‌هایی مهم و قابل‌اعتنا شناخته شوند.

در این راستا باید خاطرنشان شود که برای افزایش سهم شیلات در کاهش فقر و امنیت غذایی، توانمندسازی صیادان بسیار مهم می‌باشد. (Ghani Kouei and Parvaresh, 2019) این امر نیز هنگامی روی می‌دهد که زیستگاه‌های اثرگذار ماهیان در کشورمان به‌خوبی و در پرتو راهبردهای مناسب و پیش‌تر آزموده‌شده پاسداری شود تا از این راه سنجه‌های توسعه پایدار نیز بیش‌ازپیش تحقق یابد.

افزون بر این، پاسداشت زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان می‌تواند در پرتو پیاده‌سازی راهکنش‌های مناسب حفاظتی آن را به‌صورت یک آماج مهم گردشگری داخلی و خارجی کرده و گردشگران گوناگونی را با اهدافی چون خرید ماهی و کالاهای برخاسته از آن، تفریح و یا پژوهش و آموزش به استان گیلان فراخواند. ناگفته پیداست که این روند خود به توسعه پایدار استان گیلان می‌انجامد و حتی فراتر از آن در توسعه پایدار کشور نیز بسیار اثرگذار است.

نتیجه‌گیری: زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان یکی از حوزه‌های زیست‌محیطی است که به دلیل وجود چالش‌های گوناگون فراروی آن نیاز به استفاده از راهبردهای موجود در هر یک از سازه‌های نظام اجتماعی به‌شدت احساس می‌شود. در این میان، نظام عدالت کیفری می‌تواند در این راه نقشی مهم را ایفا کند.

برای دستیابی به این هدف، لازم است که چالش‌های گوناگون موجود در هر یک از زیستگاه‌ها و پیامدهای آن‌ها به‌دقت شناسایی شود. بدین منظور در پیش‌گرفتن همکاری‌های میان-بخشی ضرورتی انکارناپذیر است.

در این صورت می‌توان هر یک از پاسخ‌های مناسب کنشی و واکنشی را در پرتو آموزه‌های گوناگون علوم جنایی در برابر اقداماتی که به گونه‌ای چالشی را برای این زیستگاه‌ها پدید می‌آورد، پیاده کرد.

ازآنجاکه زیستگاه‌های ماهیان استان گیلان اهمیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیاری دارد، پیروزمندی نظام عدالت کیفری ایران در این راه می‌تواند الگوی مداخله‌ای مناسبی برای هر یک از دیگر حوزه‌های در معرض مخاطرات زیست‌محیطی در کشورمان باشد.

۵ | تشکر و قدردانی

از دست‌اندرکاران گرامی دومین کنفرانس ملی حفاظت از ماهیان بومی ایران؛ با تأکید بر ماهیان حوضه آبریز دریای‌خزر در پژوهشکده حوضه آبی دریای‌خزر دانشگاه گیلان و انجمن ماهی‌شناسی ایران به پاس برگزاری این رویداد وزین پژوهشی صمیمانه سپاسگزاری می‌شود.

پست الکترونیک نویسنده:

جلال‌الدین حسانی: hassanijalal@gmail.com

REFERENCES

Arghan A, Shokravian N. 2019. Aquatic Ecosystem and Wetland Case Study: Anzali Wetland, 4th International Congress on Agricultural Development, Natural Resources, Environment and Tourism of Iran. (In Persian).

Darvishi S, Kikha A, Barvar R, Ahmadpour Borazjani M. 2019. Compensation to fishermen for biodiversity conservation in Fereydunkenar wetlands. Iranian Journal of Applied Economic Studies, 32:221-238 .(In Persian).

Ghani Kouei F, Parvaresh M.A. 2019. Review of the Role of Micro-Fisheries Management in Poverty Alleviation of Local and Coastal Communities, First National Conference on Science, Marine Industries and Sustainable Development of Makran Coasts (In Persian).

Hassani J. 2020. Criminological education about biodiversity in wetlands of Guilan province; Case study of Bandar Anzali wetland. The first conference on Persian biodiversity, Shiraz University.

Kavusi Kalashmi M., Peykani Machiani G. 2015. Assessing the Economic Impact of Reducing the Sefidrood River on Agriculture in Gilan Province. Journal of Agricultural Economics Research .25:43-62. (In Persian).

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

Khaleghi A. 2017. Iran's Legislative Criminal Policy against Irresponsible Aquaculture with the Study of Transnational Measures. Journal of Public Law Research, 32: 25-36. (In Persian).

Ovitwait W, Batamor T. 2013. Twentieth Century Culture of Social Sciences, translated by Hassan Chavoshian. Ney Publishing, First Edition, Tehran. (In Persian).

نحوه استناد به این مقاله:

حسانی ج. پاسداری از زیستگاه‌های ماهیان بومزاد استان گیلان در پرتو راهبردهای نظام عدالت کیفری ایران. نشریه پژوهش‌های ماهی‌شناسی کاربردی دانشگاه گنبدکاووس. ۱۳۹۹، ۶۸-۵۹ :(۵)۸.

Hassani J. Protecting the habitats of native fish in Guilan province in the light of the strategies of the Iranian criminal justice system. Journal of Applied Ichthyological Research, University of Gonbad Kavous. 2021, 8(5): 59-68.

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]

Protecting the habitats of native fish in Guilan province in the light of the strategies of the Iranian criminal justice system

Hassani J
Dept. of Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Rasht Branch, Rasht, Iran.

Type:

Original Research Paper

DOI: 10.22034/jair.8.5.21

Paper History:

Received: 15-12-2021
Accepted: 30-01- 2022

Corresponding author:

Hassani J. Dept. of Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Rasht Branch, Rasht, Iran.

Email: hassanijalal@gmail.com

Abstract

Environmental hazards such as the destruction of habitats of endemic fish are one of the obvious challenges on the southern shores of the Caspian Sea. This research, which has been written by descriptive-analytical method and using the approach of interdisciplinary research, seeks to examine the strategies of the criminal justice system in this regard and in Guilan province. Degradation, illegal fishing and disruption of biodiversity are among the challenges facing fish habitats in Guilan province. Iran's criminal justice system needs appropriate responses to action (situational and social prevention) as well as responsiveness (increasing deterrence of punishments as well as compassionate institutions such as Take alternatives to imprisonment and social punishment). Victory in this way will lead to the empowerment of the sensitive Caspian ecosystem as well as the sustainable development of Guilan province. This study has found that the Iranian criminal justice system has clear capabilities for proper criminal management of the destruction of fish habitats in Guilan province and throughout Iran.

Keywords: Born-Habitat fishes, criminal law, poaching, criminal justice system, Guilan province.

[Downloaded from jair.gonbad.ac.ir on 2026-11-05]

[DOI: 10.22034/jair.8.5.9]